

Євген КОВАЛЬОВ,

доцент кафедри історії України
Факультету суспільно-гуманітарних наук
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка,
кандидат історичних наук,
Київ, Україна

Yevhen KOVALOV,

Associate Professor at the Department
of History of Ukraine,
Faculty of Social Sciences and Humanities,
Borys Grinchenko Kyiv University,
PhD in History,
Kyiv, Ukraine

e-mail: y.kovalov@kubg.edu.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7740-4332>

**РОЗМАЇТІСТЬ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ
ЯК ПРЕДМЕТ БІОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ:**

АДАДУРОВ В. «ПЕРЕСТАВЛЯЮЧИ СЛОВА У СТОЛІТТЯХ»:
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА БІОГРАФІЯ ІЛЬКА БОРЩАКА. ЛЬВІВ :
ВИД-ВО УКУ, 2024. 540 С.

Професор Українського католицького університету Вадим Ададуrow присвятив свою нову монографію Ілька Борщаку (1894–1959) — людині з дивовижно цікавим і різнобічним життєвим досвідом. З неабияким літературним хистом автор показує читачеві карколомні звиши шляху свого героя. Ось хлопчик-юдей, який народився у молдавському містечку, а виріс у єврейській колонії на Херсонщині, стає юнаком-гімназистом і перетворюється на православного росіянина, аби уникнути дискримінаційних заходів щодо євреїв у тогочасній Російській імперії. Ось він з крахом імперії приєднується до українського національного руху, репрезентує себе вже як українця і пробує робити кар'єру на дипломатичній службі Українській Народній Республіці. Виявом цих пертурбацій є зміна прізвища — з єврейського *Баршак* на українізоване *Боршак*.

Емігрувавши до Франції, у Парижі 1920-х років він занурюється в історичні студії, а разом втягується у борню політичних угруповань українських емігрантів, схиляється до «зміновіхівства» та йде на співпрацю з радянськими спецслужбами. У 1930-х відходить від політичного активізму й переймається набуттям реноме респектабельного вченого-україніста. Зрештою, впродовж двох останніх десятиріч свого життя (1940–1950-х) позиціонує себе як француза українського походження, лояльного громадянина Французької республіки та науковця, інтегрованого до французької академічної спільноти з претензіями на роль патріарха українознавчих студій у Франції. У біографічний наратив В. Ададуrow увів окрему розвідку («інтермедію») про Борщак як містифікатора

та фальсифікатора історичних джерел (ідеться, зокрема, про «доопрацювання» листа французького дипломата Ж.-К. де Балюза, до якого було додано вигаданий опис його зустрічі з гетьманом Іваном Мазепою, що з легкої руки Борщак досі визнавався за автентичне джерело).

Автор вибудовує біографію свого героя на основі опрацювання широкого кола джерел, здебільшого досі не опублікованих. Він поділив

їх на три основних групи — автонарлативи (розповіді Борщака про самого себе в листуванні, щоденникових нотатках, автобіографічних нарисах), свідчення інших осіб та «інституційні джерела» (документи державних і громадських установ, з якими стикався Борщак, від наукових й освітніх закладів до спецслужб). Такий тричленний поділ джерел визначив і структуру монографії, в кожному розділі якої автор спершу надає слово самому Борщаківі, потім його приятелям і недругам і, зрештою, звертається до інституційної документації та віддає саме їй перевагу перед усіма іншими матеріалами. Завдяки такому прийому монографія має безперечну композиційну стрункість, але через це текст дещо розмився, адже автору доводилося тричі повертатися до одних і тих самих подій та сюжетних ліній. Принагідно зазначимо, що в деяких місцях оповідь видається перевантаженою численними подробицями, приміром, коли автор розбирається у вкрай заплутаних шпигунських іграх і надскладних політичних інтригах за участі свого героя.

Порівнюючи образи Борщака, вимальовані у джерелах згаданих трьох груп, В. Ададуrow дійшов висновку, що його герой у своїх самопрезентаціях нерідко вдавався до містифікацій та фальсифікацій, буквально вигадуючи свою біографію, і це було дієвим засобом для адаптації до того мінливого світу, в якому йому випало жити. Історію власного життя Борщак підтасовував так само легко та невимушено, як перекручував джерела з історії України — найважливішого предмета в колі його інтелектуальних зацікавлень.

Подиву гідною є пластичність особистості Борщака, котрий впродовж життя встиг побути євреєм, росіянином, українцем, французом, причому, як переконливо показує В. Ададуrow, ця розмаїтість ідентичностей обумовлювалася політичною і соціокультурною кон'юнктурою, до якої мусив пристосовуватися його герой. Автора особливо цікавили мотиви цих калейдоскопічних метаморфоз. Здається, що В. Ададуrow не ставив перед собою непосильного завдання з'ясувати, яким же, мовляв, був «справжній» Борщак. Такий позитивістський підхід до біографічних досліджень навряд чи наразі може бути продуктивним. Проте вельми цікаво було визначити, наскільки глибоко Борщак вживався у свої ролі-ідентичності та який зиск від того мав. В. Ададуrow показує, що в його героя була, так би мовити, композитна самоідентифікація, що складалася з низки нашарувань життєвого досвіду й обумовлювалася причетністю до різних соціально-комунікативних мереж, бо, наприклад, визнаючи себе українцем, він мав сталі зв'язки з російськими емігрантськими колами, писав українською мовою з численними русизмами, а з плином часу, мешкаючи у французькому куль-

турному середовищі, дедалі міцніше пов'язував себе з ним.

Притаманна Борщаківі виняткова адаптивність, здатність вчасно змінитися аби підвищувати власний статус у спільнотах, які його приваблювали, як-от академічні кола, українські та французькі, а також мати від того матеріальний зиск, вражає. Однак В. Ададуrow ототожнює таку адаптивність з нещирістю, користолюбством і марнославством, що вважає ледве чи не визначальними рисами особистості свого героя. Мінливість ролей-ідентичностей, їх примхливе комбінування у життєвих стратегіях Борщака, його схильність до фальшування та містифікацій як у самопрезентаціях, так і в історичних нарративах автор-біограф не лише пояснює опортунізмом і кон'юнктурністю, але й недвозначно натякає, що це могли бути вияви психічних аномалій. Ба більше, він діагностує у Борщака «дисоціативний розлад ідентичності» (роздвоєння особистості, с. 128) та знаходить симптоми «прогресуючого психічного захворювання, коли уявлена ідентичність почала витіснити дійсну» (с. 367). Гадаємо, що діагностування психічних патологій не варто робити заочно та на таких хистких підставах, як автонарлативи, й взагалі цю делікатну царину варто було б лишити для фахівців-медиків. Думається, миготлива ідентичність Борщака вказує не на психічний розлад, а на те, що за своєю життєвою стратегією він нагадував трикстера, який не гребує жодними засобами, аби подолати несприятливі обставини. Доба стрімкої соціальної модернізації, коли жив Борщак, була зірковим часом трикстерства...

Читаючи монографію В. Ададуrowа, відчуваєш, що між автором та його героєм є глибокий емоційний зв'язок. Це не знижує науковий рівень праці, що за змістом й оформленням цілковито відповідає сучасним академічним стандартам, у ній немає «спадкової вади» біографістики — підміни неупередженого дослідження інвективою або панегіриком, навпаки, автор послідовно дотримувався критичного ставлення до джерел і прагнув не засудити чи виправдати свого героя, а зрозуміти й пояснити його вчинки та виявити їхню мотивацію. Однак помітно, що В. Ададуrow, ретельно вивчивши численні свідчення про Борщака, немовби потоваришував зі своїм героєм, пройшов поруч із ним увесь його звивистий життєвий шлях і прийняв цього невгамовного парижанина з усіма його вадами та чеснотами. До тексту вплетені напрочуд цікаві оповідання про архівні розвідки автора, як-от про розшуки таємничо зниклого досьє Борщака, заведеного гестапо в окупованому нацистами Парижі. Ці оповідки вводять читача до творчої майстерні автора, який прагне поділитися з іншими азартом мис-

ливця на джерела, мабуть відомим усім, хто хоч раз спробував серйозно зайнятися історичними дослідженнями.

Отже, монографія Вадима Ададунова заслуговує на увагу не тільки як ґрунтовна інтелек-

туальна біографія Ілька Борщака, але й як взірць студій у царині історичної біографістики щодо її проблемного поля, дослідницьких стратегій, концептуалізації та репрезентації розмаїття людського життєвого досвіду.

Дата надходження до редакції: 15.03.2024 р.

Дата схвалення до публікації: 23.03.2024 р.

Creative Commons Licenses: Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International
(CC BY-NC-SA 4.0)